

KONZERVATIVNA REVOLUCIJA I ČISTA FILOZOFIJA

Pierre Bourdieu, *Politička ontologija Martina Heideggera*, prev. Rade Kalanj, Zagreb: TIM press, 2022, 179 str.

Čuveni njemački filozof Martin Heidegger obično se navodi kao jedno od ključnih imena, prema nekim – vjerojatno mnogim, možda čak i prevladavajućim – mišljenjima i kao najvažnije ime filozofije XX. stoljeća. Snagu fascinacije koju je filozof iz Crne šume pobuđivao kod svojih suvremenika može se ilustrirati raznim detaljima. Osim kataloga brojnih intelektualnih imena XX. st. koja su na ovaj ili onaj način bila u kontaktu s njim, prihvaćala njegovu terminologiju i model filozofije, o globalnoj privlačnosti njemačkog mislioca na svoj poseban način svjedoče i uobičajena hodočašća u njegovu šumsku kolibu što su ih poduzimala i neka od poznatih imena domaće (odnosno nekadašnje jugoslavenske) filozofije.

Posjeti ili drugi izravni kontakti s filozofskim mešтром koji je u svojoj garderobi ponekad – kako navode neki od istraživača Heideggerova života – običavao koristiti elemente tradicionalnih lokalnih nošnji seljaka iz južnonjemačkih, bavarskih i austrijskih pokrajina (slično kao što je u vrijeme dolaska nacista na vlast nosio uske brčiće poput tadašnjeg njemačkog kancelara) imali su vrlo različite i nepredvidive učinke, ponekad međusobno sasvim suprotne. Kod nekih se kontakt pretvarao u produljenje fascinacije, dugogodišnji odnos i prijateljstvo, dok je kod drugih izazivao manje ili veće razočaranje, a kod nekih pak potpuno preispitivanje koje je vodilo kritici. Dakako, ono što je konstantno bilo

kamen kušnje ili spoticanja u vezi s Heideggerom tiče se njegova odnosa spram nacizma, i to ne samo kao pokreta čiji je suvremenik bio nego i u smislu duhovnih afiniteta koji su sasvim konkretizirani njegovim stupanjem u nacionalsocijalističku partiju 1933.

Rasprave o Heideggerovu držanju 1930-ih počele su vrlo brzo nakon II. svjetskog rata, a traju zapravo sve do danas, kako se može vidjeti i po tome što se ta tema prelijeva iz uže stručnih krugova dopirući sve do dnevnih novina i časopisa, ne samo u većim evropskim i svjetskim sredinama nego i u nas. Najrecentniji povod za novi krug razgovora o Heideggeru i nacizmu unatrag desetak godina bilo je objavljivanje njegovih tzv. crnih bilježnica.

Trajnost rasprava je, naravno, u izravnoj vezi s onom početnom slikom jednog od ključnih filozofa XX. st. i s kontrastom koji proizlazi iz mundanih činjenica prema kojima u Heideggerovu slučaju posrijedi nije bio samo nekakav (dovoljno loš) pasivan konsenzus suvremenika spram nacizma, nego njegova aktivna participacija, angažman na mjestu rektora Sveučilišta u Freiburgu i članstvo u nacističkoj stranci. Taj kontrast nužno nameće problem – kako naime objasniti odnos između Heideggera kao velikog filozofa XX. st. i Heideggera kao regularnog člana NSDAP-a, znači li to da je njegova filozofija kriptonacizam?

U Francuskoj su pak rasprave o Heideggeru i nacizmu imale naročitu težinu, a jedan od razloga je velik Heideggerov utjecaj na tamošnje intelektualne krugove nakon II. svjetskog rata. U drugoj polovici 1980-ih odvijao se također velik krug rasprava koje je potaknulo objavljivanje knjige Victora Fariasa *Heidegger i nacizam (Heidegger et le nazisme)* 1987. koja je u cijelosti bila posvećena istraživanju odnosa na osovini Heidegger – nacizam. Gotovo dva

desetljeća nakon tih rasprava s kraja 1980-ih novi francuski val polemika i kontroverzi u vezi s Heideggerom i nacizmom bio je potaknut 2005. godine objavljivanjem knjige Emmanuela Faye *Heidegger uvođenje nacizma u filozofiju (Heidegger l'introduction du nazisme dans la philosophie)*.

U jeku “afere Farías”, kako će ostati zabilježena, koja je krajem 1980-ih krenula iz Francuske u kojoj je objavljeno prvo izdanje Faríasove knjige, a u godini prije pada Berlinskog zida, Pierre Bourdieu objavio je knjigu nevelika opsega pod naslovom *L'ontologie politique de Martin Heidegger*. Više od trećine stoljeća nakon te 1988. (i 31 godinu nakon primjerice engleske verzije) dočekali smo prošle godine njezin prijevod koji s popratnom opremom, uključujući bibliografiju i pogovor prevoditelja, ima oko 180 stranica krupnijeg sloga ugodnog za čitanje. Prijevod i pogovor potpisuje Rade Kalanj, nekadašnji profesor sociologije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu i, pored svega ostalog, već nekoliko desetljeća vrlo predan prevoditelj stručne (sociološke i filozofske) literature s francuskog.

To da je knjiga nevelika opsegom djelom se vjerojatno može objasniti time da je zapravo nastala preradivanjem istoimenog članka što ga je Bourdieu objavio 1975. u broju 5–6 prvog godišta časopisa *Actes de la recherche en sciences sociales* koji je sa suradnicima utemeljio i pokrenuo. No premda može djelovati kao nešto što bi se moglo uvrstiti u rubriku sporednog ili usputnog uratka u cjelini opusa također utjecajnog autora, knjiga je i danas vrijedna pažnje, i to iz više razloga, pored ovog očitog, a to je da se hvata ukoštac s “nezgodnom” temom koja periodički izaziva kontroverze.

Jedna od uobičajenih i nužnih pretpostavki za daljnje bavljenje Heideggerovom filozofijom kao da je ona nekontaminirana nacističkom ideologijom bilo je, nakon II.

svjetskog rata, presijecanje veze Heideggera i nacizma i strogo odvajanje autora od djela, pa time i ontologije od politike. U specifičnom francuskom okruženju takav dezinficirani pristup Heideggeru dodatno je osnaživala postupno ostvarena dominacija strukturalizma. Nasuprot tome, Bourdieu svoj pristup Heideggeru određuje kao “dvostruko čitanje” (Bourdieu 2022: 11) koje zapravo ide protiv struje takvih modusa interpretacije. Dvostruko je čitanje u osnovi Bourdieuov pomalo šifriran naziv za ono što bi trebalo biti temeljna crta historijsko-materijalističkog pristupa predmetima, a to je inzistiranje na nemogućnosti odvajanja ideološko-političkog od filozofsko-ezoteričnog. Najkraće rečeno, implicitna pretpostavka dvostrukog čitanja jest princip prema kojem nema “čiste” filozofije i politički “neutralne” ontologije. Komentiranje Heideggera tako što se ta dva razboja – praktično i teorijsko, povijesno i filozofsko, političko i ontološko – drže skupa i smjera tome da pokaže kako u filozofskom eteru teorijskih visina odzvanjaju prizvuci prizemne i prozaične povijesne prakse.

Dakle važna crta Bourdieuova pristupa, koji je plivao protiv struje, i to na više načina, bila je historijska kontekstualizacija. Jedna dimenzija takvog bavljenja historijskim kontekstom filozofskog teksta tiče se načelne suprotstavljenosti isključivo tekstualističko-formalističkim čitanjima. Druga, jednako važna, ako ne i važnija, dimenzija tiče se reperkusija takvog pristupa s obzirom na uži fokus, odnosno Heideggera. Dekontekstualizacija je naime bila jedna od pretpostavki očuvanja slike o Heideggeru kao jednom od najvećih filozofa XX. stoljeća. Nasuprot takvoj ahistoričnoj dekontekstualizaciji teorijskog zrenja, bavljenje širom slikom društveno-povijesnih uvjeta uvijek prijeto ukazivanjem na to u kojoj je mjeri

Heidegger bio ne samo biografski uronjen u svoje doba nego kako je i koliko njegova ontologija reproducirala niz političkih i ideoloških stereotipova svojega doba. Bourdieu u knjizi zbog toga i polazi od rekonstrukcije kontura *Zeitgeista* vajmarskog perioda, neželjene i nikad do kraja prihvaćene Republike stvorene iz kombinacije ratnog poraza i propasti vilhelminskog imperija, politički nestabilne tvorevine koja je zahvaljujući kompromisu socijaldemokrata i reakcionarno-konzervativnih krugova jedva nekako ugušila plamenove sovjetskih republika na svojem teritoriju, samo da bi nakon nekoliko neuspjelih pokušaja desnih pučeva doživjela sasvim elegantno i sasvim legalno preuzimanje vlasti od strane nacista.

Opisom te atmosfere Bourdieu dolazi do jedne od provodnih niti knjige, a to je "konzervativna revolucija". Pritom se ne bavi pretjerano gestacijom modela "konzervativne revolucije" od sredine XIX. st., oslanjajući se u tom pogledu na literaturu mjerodavnih autora kao što je Fritz Stern, nego mu je više stalo do toga da prijede na stvar i dođe do "onog bitnog" što je kod Heideggera posrijedi. A srce Bourdieuove analize i Heideggerove tame sažima naslov III. poglavlja koji glasi "Konzervativna revolucija' u filozofiji". Dakle Bourdieu Heideggera oslikava kao jednu od intelektualnih varijanti konzervativne revolucije, kao filozofski pandan onome što u drugim sferama predstavljaju autori poput Oswalda Spenglera, Carla Schmitta ili pak Ernsta Jüngerera.

Još jednu važnu nit, diskretno provučenu kroz većinu poglavlja, za Bourdieua predstavlja Heideggerova ambivalencija koja je vidljiva i na retoričko-filozofskoj i na povijesno-političkoj razini. Ona je za Bourdieua važna jer je, za razliku od dekontekstualizacije, omogućavala drugačiji tip legitimiranja daljnjeg bavljenja Heidegge-

rom, a to je nešto što bi se provizorno moglo označiti kao rekontekstualizacija. Naime neki od uobičajenih alibija za denacifikaciju Heideggerove filozofije pronalazeni su upravo u "sretnoj" okolnosti njegove velike ambivalencije, "polifonije", kako je bahtinovski označava Bourdieu, održavanja u zoni u kojoj se ne može sasvim točno znati što je rekao ili mislio. Slično tome, u činjenici da je Heidegger napustio mjesto rektora nakon svega godinu dana tražilo se uporište za tumačenje uviđanja "greške" unatoč njegovoj poslijeratnoj šutnji, kao i unatoč tomu što je uredno plaćao stranačku članarinu sve do kraja 1945, što je potkazivao svoje kolege i što je, unatoč ostavci i sukobima s drugim viđenijim akademskim nacistima, ostao, kako dokazuje Farías, dijelom istog establišmenta. Za rekontekstualizacijom kao specifičnom varijacijom omekšavanja veze Heideggera i nacizma bili su prisiljeni posezati autori koji se nisu nalazili tek na nekom drugom dijelu ideološkog spektra, nego pojedini "marksistički 'odličnici'" (120), kako ih naziva Bourdieu, koji su također bili očarani Heideggerom.

U usporedbi s Faríasovom knjigom, s kojom je bila vremenski sinkronizirana, Bourdieuova predstavlja pandan koji ima teorijsku pretenziju. Dok je naime Farías, poput nekih drugih istraživača (npr. Hugo Ott također 1980-ih), krenuo putem arhiva nastojeći tako "pješice" ispitati i dokazati isprepletenost Heideggerove filozofije i nacističke ideologije, Bourdieu nudi pokušaj teorijski sofisticiranije obrade koja će izbjeći "naivno" ili pretjerano prizemno čitanje. Ta teorijska pretencioznost opterećuje donekle Bourdieuovo izlaganje – primarno u jezičnom smislu – premda ima dovoljno pasusa u knjizi koji, unatoč polifonijskom otporu Heideggerovih tekstova i postupaka, sasvim jasno i neuvijeno ukazuju na ključni problem: "profesori filozofije tako su duboko

internalizirali definiciju koja iz filozofije isključuje svaku otvorenu referencu na politiku da su dospjeli do zaborava da je Heideggerova filozofija posve politička” (123). U tom je smislu kompleksnost Bourdieuova čitanja i svojevrsna preventivna strategija, i u pogledu Heideggera i u pogledu njegovih interpretatora i epigona – od Hanne Arendt preko Hans-Georga Gadamera do

Jacquesa Derridaa – koji su, inzistirajući često na Heideggerovoj kompleksnosti, otklanjali kritike kao odveć banalne, odbijajući prihvatiti (velikim dijelom zbog raznih vrsta osobnih uloga) mogućnost da je Heideggerova filozofija izrasla iz istog korijena iz kojeg je izrasla i banalnost nacističkog zla.

David Šporer

BROJEVI KOJI ZNAČE ILI ZAŠTO SU JUBILEJI VAŽNI: POVODOM STOTOG BROJA ZBORNIKA MATICE SRPSKE ZA SLAVISTIKU

Kornelija Ičin (ur.), *Zbornik Matice srpske za slavistiku*, sv. 100, Novi Sad, 2021, 949 str.

Jubilarni 100. broj *Zbornika Matice srpske za slavistiku* zaokružuje pedeset godina postojanja ovog ozbiljnog akademskog časopisa koji na najbolji način opravdava obavezujući renome Matice srpske. Jubilej je dvostruk, stota sveska i punih pet decenija ili pola vijeka građenja *Zbornika* kao duhovnog slavističkog hrama, njegovanja naučne i etičke tradicije prethodnih urednika i redakcija, obnavljanja, slaganja i preslaganja naučnih kamenčića i njihovog ugrađivanja u trajno zavještanje budućim generacijama.

Kako već nalaže dobra akademska praksa, dvostruka godišnjica je prilika da se oda počast prethodnim urednicima časopisa, akademiku Miloradu Živančeviću, profesoru Miodragu Sibinoviću i akademiku Predragu Piperu koji su sa ogromnom naučnom pasijom i posvećenošću uobličavali, razvijali i usmjeravali časopis.

Akademik Piper (SANU) je uređivačku palicu od 83 knjige prepustio profesorici Korneliji Ičin, vjerujući da će ona na najbolji način upravljati daljom politikom razvoja časopisa. Ičin je potpuno opravdala očekivanja, prepoznajući značaj internacionalizacije časopisa i njegovog izlaska iz kruga nacionalne važnosti. Interdisciplinarnost i internacionalnost su dva glavna postulata na kojima je utemeljena vizija časopisa. Ozbiljan pomak napravljen je obezbjeđivanjem bolje vidljivosti časopisa, što je očigledno kroz pozicioniranje u indeksnim bazama SCOPUS i ESCI. Uredništvo je osnaženo eminentnim profesorima i naučnicima sa prestižnih evropskih i američkih univerziteta (takođe i iz Izraela i Japana), koji aktivno sudjeluju i kao autori članaka.